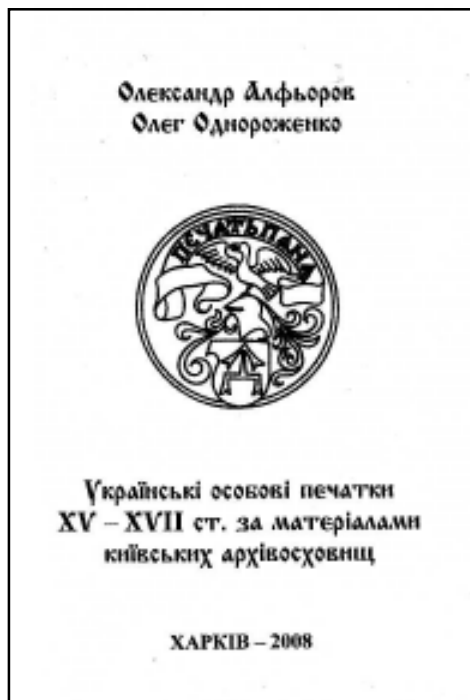


Алфьоров О., Однороженко О. Українські особові печатки XV–XVII ст. за матеріалами київських архівосховищ. – Харків, 2008. – 200 с. – ISBN 966-7409-51-X



Утворення незалежних держав на теренах СРСР супроводжується звільненням історичної науки від норм радянської, яку видавали за “марксистську”, ідеологеми та відродженням в нових країнах тих спеціальних дисциплін, які впродовж кількох десятиліть оголошувало або “буржуазними”, або “дворянськими”, а насправді являли собою поле, на якому особливими методами формувалися уявлення про тих осіб, що населяли терени колишнього СРСР у далекому минулому. До числа таких дисциплін належить і сфрагістика. Її відродження у різних країнах пострадянського простору відбувається з різною інтенсивністю. В Росії, імовірно, швидше, ніж в інших державах, з цілого ряду причин. По-перше, завдяки тому, що сфрагістикою займався один з найбільш талановитих представників московської історичної школи – В. Л. Янін, по-друге, тому що його студії стосуються достатньо віддаленого часу і особливого не впливає на розвиток сучасного суспільства¹, по-третє, тому що більша частина інших дослідників займається історією державних печаток, що доволі популярно у зв’язку із загальною патріотичною спрямованістю сучасної російської історичної науки та політології. Дещо повільніше просувається шляхом розвитку сфрагістики Білорусь, де цією темою займається в основному А. Цітов.

Інша справа – Україна та її історична наука. Складність процесів становлення української державності та тривалі періоди бездержавного існування, позбавляє українських істориків спокуси обмежитися лише державними печатками². Крім того, у відповідності з загальним напрямом європейської історичної думки – прагненням до вивчення ролі поодиноких осіб, в Україні переважає інтерес саме до персональних печаток. Продовжуючи традиції корпусного видання сфрагістичних джерел³, автори рецензуємої публікації Олександр Алфьоров і Олег Однороженко звернулися саме до цієї сфери. У колективній роботі співавтори зібрали печатки, відшукані ними у київських архівосховищах – Центральному державному історичному архіві України в місті Києві, Інституті рукописів Національної академії наук України ім. В. Вернадського, Архіві міста Києва. Таких виявилось 868. Крім того, здійснено посилання на відбитки печаток, що зберігаються у Львові, Варшаві та Кракові. Рецензуємо видання належить до найбільш фундаментальних видань подібного роду.

Публікацію супроводжують прориси печаток, які в цілому виконано доволі якісно, лише іноді в прорисах відсутні окремі деталі, які наявні в описах (буква А на прорисі № 2, буква О на прорисі № 36).

Печатки описано відповідно до методики, яку прийнято в сучасній науці: власник та його соціальне та політичне становище (посада), характеристика зображення, легенда печатки, місце зберігання, посилання на попередні публікації, за наявності таких. Не заперечуючи права авторів на подібний вибір, вважаємо також доцільним вказувати тип, вид та різновид документу, що його засвідчено особовою печаткою, оскільки це дозволило б скласти уявлення щодо сфери застосування печаток та повноважень їх власників.

Нажаль, відсутнім є вступ з аналітичною характеристикою печаток, вкрай необхідного у тому випадку, якщо одній особі належало декілька печаток (№№ 1–5 Аксак Ян Мартинович на різних посадах).

Підрахунки, на підставі 1/10 частини поданого матеріалу (№№ 1–87, літери А–В), серед власників печаток (одна особа не має вказівки на соціальний статус – № 52) свідчить про абсолютне переважання печаток світських осіб (один священик, він же землянин, один митрополит, зате який! – Іов Борецький, № 40), незначною є кількість міщанських печаток (№№ 8, 12, 51). Ще більше – печаток різноманітних місцевих урядників: київських підвоєвод – Аксака (№№ 1, 2) та Вацлава Вільгорського (№ 70), старост (№№ 17, 18, 42, 56), підстарост (№№ 15–16, 73, 74), стольника (№№ 31, 48), підчаших (№№ 75, 83), хоружого (№ 29), коморника (№ 43). Печаток земських судів (№№ 3, 4, 5, 6, 36, 84) та підсудків (№ 50)

помітно більше ніж гродських (№№ 49, 76, 77). Значно більше маємо печаток шляхтичів (панів та землян), які не обіймали жодних урядів (№№ 7, 9, 10, 13, 20, 25, 26, 33-37, 45-47, 57, 59-63, 66, 69, 71, 72, 85, 86, 87), серед яких одна жінка – власниця печатки № 22. Цей факт може свідчити про високий рівень правосвідомості місцевої шляхти. Очевидно, що підрахунки всіх відомостей опублікованих О.Алфьоровим та О.Однороженком може дещо змінити результати, але навряд чи суттєво.

Було б корисно здійснити аналогічні підрахунки стосовно використання різноманітних графічних способів оформлення печаток, але навіть попередній розгляд переконує, що форма печаток не була пов'язана з посіданням певних урядів, та що печатка таким чином ще залишалася в повній мірі “особовою”.

Цікавим є питання щодо принципів застосування латинської та кириличної абетки. На протязі вивчаємого авторами часу відбувався очевидний процес зміни кирилиці латинкою. Приміром, у того ж таки Яна Мартиновича Аксака лише найраніша печатка від 1594–1599 рр. (№ 2) мала кириличну легенду. Зазвичай, кириличні легенди на відміну від латинських, з ініціалами імені та фамілії, склалися лише з імені. Так, любецький боярин І.Богушевич-Жоглич у 1571 р. мав печатку з написом ИВАН (№ 32), відомий господарський писар 1482–1488 рр. Федір Владика – з написом ФЕД (№ 78), волинський пан Томило Ворона 1558 р. – з написом ТОМИЛО (№ 87), а волинський пан Михайло Войсицький 1537 р. – з написом МХА (№ 85). Це архаїчне позначення особи власника печатки походить, очевидно, ще від доби середньовіччя.

Перераховані вище аспекти аж ніяк не в повному обсязі характеризують важливість рецензованої публікації (за межами рецензії залишаємо зокрема тему “менталітету” тогочасних українців). Тим не менше, необхідно ще раз підкреслити значимість фундаментальної роботи О. Алфьорова і О.Однороженка та побажати їм нових успіхів на шляху створення повного корпусу українських печаток доби пізнього середньовіччя та раннього модерну.

Примітки:

¹ Янин В. Актовые печати древней Руси. – Том I–II. – М., 1970.

² Алфьоров О. Особові печатки Правобережної України: кінець XVIII – перша половина XIX ст. – Біла Церква, 2005; Однороженко О. Українські державні, земельні та міські печатки козацької доби (кінець XVI–XVIII ст.). – Харків, 2003; Однороженко О. Українська міська сфрагістика XVI–XVIII ст. // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. – Нова серія, Т. XII. – Харків, 2006. – С. 199–230; Однороженко О. Князівська геральдика Волині середини XIV–XVIII ст. – Харків, 2008.

³ Haisig H. Sfragistyka szlachecka doby średniowiecza w świetle archiwaliów lwowskich. – Lwów, 1938; Gumowski M. Handbuch der polnischen Siegelkunde. – Graz, 1966; Иванов П. Сборник снимков с древних печатей, приложенных к грамотам и другим юридическим актам, хранящимся в Московском архиве Министерства юстиции. – Москва, 1858.

Анна ХОРОШКЕВИЧ (Москва)

* * *

Чучка П. Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник. – Львів: Світ, 2005. – XLVIII+704 с. – ISBN 966-603-279-1

Доктор філологічних наук Павло Павлович Чучка вже понад 40 років досліджує прізвища закарпатських українців. Серед його праць ще 1970 р. була “Антропонімія Закарпаття”, він є також співавтором видання “Słowiańska onomastyka. Encyklopedia” (2002). У новому історико-етимологічному словнику подаються понад 11500 прізвищ, які вживалися на території Закарпатської області в перші повоєнні роки і тепер функціонують як прізвища корінних українців.

Відкриває книгу вступна стаття “Наукові засади пізнання прізвища”, яка складається з окремих частин: “Прізвище як одиниця мови та його правовий статус” (с. V–XI), “Глобальні, національні та регіональні ознаки прізвищ українців” (с. XI–XV), “Поняття “прізвища українців” та “українські прізвища” (с. XV–XVI), “Варіантність прізвищ в Україні” (с. XVI–XVIII), “Семантика прізвищевих назв та їх інформативність” (с. XVIII–XXIII), “Словотвір прізвищевих назв” (с. XXIII–XXVII), “Прізвищеві форманти та їх функції” (с. XXVII–XXXIX), “Етимологія прізвищ” (с. XXXIX–XLVI) та “Правопис і відмінювання прізвищ” (с. XLVI–XLVIII).

Далі йде вже сам історико-етимологічний словник. Автор підкреслює, що праця передовсім є словником етимологічного типу, хоча крім етимологічної та історичної спрямованості має виконати